



PROF. DR. MEHMET KAPLAN VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

PROF. DR. BİROL EMİL*

Bir gün Paris'te, Seine kıyılarında dolaşırken, bir çeşit açık sahaflar çarşısına rastlamıştım. Orayı ilk defa görüyordum. İki kitap dikkatimi çekmişti: "Le Romantisme – Romantizm" ve "Le Nationalisme – Milliyetçilik". Onları o an satın alamadım, sonradan uğradığımda ise satılmıştı. Bununla beraber, ayaküstü de olsa, önsözlerini okumuştum.

Her iki eserin önsözünde, ilk anda anlayamadığım, fakat üzerinde düşününce adeta keşfettiğim ortak bir fikir vardı: Romantizm sanatta, milliyetçilik millet hayatında ebedî olan tek duygu, hayal ve düşünce cereyanıdır. Meselâ edebiyatta kaç yüzyıl önceki klasisizmden en son edebiyat akımına (ki o zamanlar sürrealizmdi) kadar romantizm edebiyat akımlarının hepsinde vardır, hepsinin romantik bir tarafı mevcuttur. Öteki akımlar moda cereyanlar gibi bir zaman sonra geçip gittiği hâlde "Ben" in hürriyeti, duygu ve hayalin hâkimiyeti demek olan romantizm bütün akımlarda yaşamaya devam etmiştir. (Kaldı ki, milliyetçilik bile bir yönüyle "Tarihî Romantizm" şeklinde bir duygu ve fikir cereyanıdır.)

Milliyetçiliğe gelince, öğrendiğim şuydu: Tarihte ilk devletlerin kuruluşundan 20. yüzyıla kadar bütün devlet ve imparatorlukların tek bir varoluş şartı ve süreklilik prensibi vardır: Milliyetçilik... Hatta İskender'den Sezar'a, Napolyon'dan Hitler'e, Stalin'den Mussolini, Franco ve Mao'ya kadar tarihin büyük fatihleri ve diktatörleri kendi ihtirasları kadar milliyetlerini de hâkim kılmak istemişlerdir. 20. yüzyılın iki dünya savaşı, tarihî, siyasî ve ekonomik sebepler ne olursa olsun, savaşı çıkaranların

* Öğretim Üyesi.

milliyetlerini “beynelmileliyet” yapma dâvâlarından başka bir şey değildir. Bu saldırgan ve emperyalist milliyetçiliğe mukabil Amerika Birleşik Devletleri’nin emperyalizmi “barışçıl”dır ve arkasında yeni bir dünya hâkimiyeti demek olan “Amerikalılık” vardır. Fakat her emperyalizm bir gün mutlaka savaşı olur.

Önsöz’de ikinci bir fikir vardı: Milliyetçiliğin toplumsal bir heyecan ve ateşli bir cereyan olarak ortaya çıktığı zamanlar buhran dönemleridir: Ya yabancı işgal ve istilâya uğramak, yahut da içten çökme ve bölünme tehlikesi... Bu durumlarda milletlerin sarıldıkları tek bir kurtarıcı kuvvet vardır ki, bunun her ülkede adı milliyetçiliktir.

Yazık ki, yazarını hatırlamadığım bu kitabın içinde Türk tarihinden de bahis olup olmadığını bilmiyorum. Ancak bugün bildiğim bir şey var: Tarihte Roma’dan sonra en uzun ömürlü imparatorluğu kurmuş olan Türk milleti, fethettiği toprakları bile anavatan saymış, kültür ve medeniyetini oralara da taşımış, anavatanı savunur gibi oralara için de dövüşmüş, ölmüştür. Hangi Avrupa emperyalizminde bu kadar insanî, bu kadar medenî bir siyaset görülmüştür? Bütün tâbi kavimlere en geniş müsamahayı göstermiş olan Osmanlı yalnız devlete isyan edenleri affetmiyordu. İsyân edenlerin katli vâcipi.

Fransız İhtilali’nin dünyaya yaydığı fikirlerden biri de milliyetçiliktir: Bu fikir zamanla arkasında Avrupa emperyalizmi ve bir başka emperyalist milliyetçilik olan “Panslavizm – Bütün İslâvlık”, en yıkıcı tesirlerini Türk – Osmanlı İmparatorluğu üzerinde göstermişti. Hatta içteki azınlık isyanlarını körükleyen de bu fikirdir. Yunan, Bulgar, Sırp, Arnavut isyanları bu fikrin kıvılcımlarıyla alevlenmiş ve Balkanlar elden gitmişti. Dünyanın hâlâ Türk’ün aleyhine kullandığı Ermeni meselesinin temelinde de bu fikir vardır.

Halbuki Osmanlı Türkiye’si yüzyıllardır uyguladığı (müsamahalireâyâ) siyasetini 1839 Tanzimat ve 1856 İslahat Fermanlarıyla resmî bir devlet politikası yapmıştı. “İttihad-ı Anâsır – Osmanlı Birliği yahut Osmanlılık” asırların “millet-i hâkime”si olan Müslüman Türkleri azınlıklarla her bakımdan eşit duruma getirmişti. Şüphesiz Avrupa’nın baskısıyla... O zamanın devlet adamlarımıza göre bu haklar ve imtiyazlar Avrupa’nın müdahale bahanelerine son verecek ve Türkiye’nin çöküşünü durduracak, hatta yolunu açacaktı. Tanzimatçıların iyi niyetinden şüphe edilemez. Fakat bugünden bakınca anlıyoruz ki, bunlar beyhude ve ümitsiz çabalardı. Avrupa’nın Osmanlı Türkiye’si üzerindeki emelleri ve müdahaleleri asıl o tarihlerden sonra gitgide artmıştı. Fakat halktan ve aydınlardan tepkiler de gecikmedi. “İttihad-ı İslâm – İslâm Birliği” ve “Türkçülük” akımları bu tepkilerden doğdu.

Türkçülük başlangıçta Türk dili ve tarihi araştırmalarına dayanan bir kültür hareketiydi. Avrupa’daki Türkoloji araştırmalarının Türk aydınlarınca da

bilinmesinden sonra Türk kültüründe yeni bir cereyan doğdu. Ziya Gökalp buna “Türkçülük” diyordu. Hakikatte bu, Namık Kemal’de “Osmanlı” sıfatına bağlanan bir milliyetçilikti. Eğer milliyetçiliğin vazgeçilmez esasları vatan, “vatanın tamamıyet-i mülkiyyesi – toprak bütünlüğü”, devletin ve milletin istiklâli, fert olarak ve cemiyet halinde hürriyet ise, tereddütsüz söyleyelim, son çağ Türkiye’sinin ilk Türk milliyetçisi Namık Kemal’dir. Keza bu kavramları dâvâ hâline getiren, onların etrafında heyecanlı bir kamuoyu yaratan, fikir ve aksiyonuyla hayatını bunlara adayan ilk Türk aydını da odur. Hatta gurbet çekerek, hapse girerek, sürgüne giderek mücadelesini yaptığı meşrutiyet rejimi düşünülürse, Türkiye’de siyasî halkçılık hareketinin başında da Namık Kemal vardır.

Siyasî hareketler gibi fikir hareketleri de onların sistem sahibi mütefekkir liderleri olmadan başarıya ulaşamaz. Türk fikir tarihinde bunun tek örneği Ziya Gökalp’tir. Türk milliyetçiliğinin bu hakikaten büyük fikir adamı hakkında ben bir şey söylemeyeceğim. Prof. Dr. Mehmet Kaplan “Türkçülüğün Esasları”nın, kendisi tarafından sadeleştirilen metnine yazdığı “Ziya Gökalp’in Hayatı ve Eserleri Hakkında Birkaç Söz”de Ziya Gökalp’in mütefekkir şahsiyeti ve tesirine dair şu özlü değerlendirmeyi yapmıştır:

“Ziya Gökalp, son yüzyılda Türkiye’nin yetiştirdiği en büyük fikir adamlarından biri ve modern Türkiye’ye şekil veren temel düşünce ve müesseselerden birçoğunun babasıdır. Karışık unsurlardan mürekkep olan Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılarak, yerine milliyetçilik esaslarına dayanan yeni bir devlet kurulacağını çok önceden sezmiş ve genç devletin sosyal felsefesini, geniş ve derin kültürü ile o hazırlamıştır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere, II. Meşrutiyet, İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet devri Türkiye’sinin politik, sosyal ve kültürel hayatında rol oynayan

Eğer milliyetçiliğin vazgeçilmez esasları vatan, “vatanın tamamıyet-i mülkiyyesi – toprak bütünlüğü”, devletin ve milletin istiklâli, fert olarak ve cemiyet halinde hürriyet ise, tereddütsüz söyleyelim, son çağ Türkiye’sinin ilk Türk milliyetçisi Namık Kemal’dir. Keza bu kavramları dâvâ hâline getiren, onların etrafında heyecanlı bir kamuoyu yaratan, fikir ve aksiyonuyla hayatını bunlara adayan ilk Türk aydını da odur. Hatta gurbet çekerek, hapse girerek, sürgüne giderek mücadelesini yaptığı meşrutiyet rejimi düşünülürse, Türkiye’de siyasî halkçılık hareketinin başında da Namık Kemal vardır.

“Ziya Gökalp, son yüzyılda Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük fikir adamlarından biri ve modern Türkiye'ye şekil veren temel düşünce ve müesseselerden birçoğunun babasıdır. Karışık unsurlardan mürekkep olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılarak, yerine milliyetçilik esaslarına dayanan yeni bir devlet kurulacağını çok önceden sezmiş ve genç devletin sosyal felsefesini, geniş ve derin kültürü ile o hazırlamıştır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere, II. Meşrutiyet, İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet devri Türkiye'sinin politik, sosyal ve kültürel hayatında rol oynayan Türk aydınlarından çoğunun düşüncelerine istikamet veren en büyük fikir adamı odur...”

Türk aydınlarından çoğunun düşüncelerine istikamet veren en büyük fikir adamı odur...

... Atatürk inkılablarının temelinde Ziya Gökalp'ın fikirleri vardır. Gökalp'ın fikirleri yalnız geçmişi değil, geleceği de aydınlatacak mahiyettedir. Türkiye'de bugün yapılmak istenen siyasî reformların birçoğunu Gökalp yıllarca önce düşünmüş ve en vâzih şekilde ifade etmiştir. “İktisadî Türkçülük” bahsi üzerinde düşünenler, Gökalp'ın bugün için bile ne kadar yeni fikirleri sürdüğünü fark edeceklerdir.” (Türkçülüğün Esasları, Haz. Mehmet Kaplan, 1000 Temel Eser, İstanbul 1970, s. I.-VII.)

Ziya Gökalp'ın fikriyatında milliyetçiliğin iki temeli vardı: Tarih ve kültür... Fakat bu tarih ve bu kültür sadece Türkiye Türklüğünün İslamlaşma tarihi ile başlamamıştır. Son bin yılın oluşum ve gelişiminden ibaret değildir. İslamiyet öncesine giden binlerce yıllık bir Türk tarihi ve kültürü de vardır. İlk bakışta bu fikrin II. Meşrutiyet'e kadar Osmanlı tarihçilerinin adeta yok saydığı İslamiyet öncesini de hatırlayarak, Türk tarihi ve kültürünün bütünlük ve sürekliliğini kurduğu zannedilir. Fakat işte bu noktada Gökalp tarih ve medeniyet görüşünde büyük bir boşluk bırakmıştır. Son bin yıllık Türk tarih ve medeniyetini yok farz etmiş, hatta Türk medeniyetinin Arap, Acem ve Bizans'ın taklidi olduğunu ileri sürmüştür. (Aynı yanlışı o kadar milliyetçi “Genç Kalemler” de yapmış, Eski edebiyatımızı ve “çalıntı salon edebiyatı” dedikleri Servet-i Fünun'u “çalmışlar, çalmışlar, çalmışlar” diye haksızlığın ve insafsızlığın en ağır hücumuna uğratmışlardı. Eski edebiyatımız konusunda Namık Kemal de aynı hataya düşmüştü.)

Fakat böyle de olsa Ziya Gökalp, Mehmet Kaplan'ın dediği gibi, kendi zamanını ve Cumhuriyet nesillerini de kuvvetle etkileyen fikirlerin sahibidir. “Kültür millî, medeniyet evrenseldir”; “Türkçeleşmiş Türkçedir”; “Millî ruh

millî dilde mündemiçtir"; bir milletin bugününe ve geleceğine şekil veren dinamik kuvvetler olan "mefkûreler - idealler";-yüksek kültürün yerine koymak yanılıgına rağmen- "Türk halk kültürü Türk kültürünün hazinesidir" fikriyle halk kültürüne dikkati çekmesi; nihayet Yeni Türkiye'nin üç sosyal dinamiği olarak "Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak" ve "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" sentezini Türk tarih ve medeniyetindeki gelişme ve değişmelerin reddedilemez üç büyük hakikati olarak göstermesi, yıkılan bir imparatorluğun bu yarı mistik aydınını en büyük Türk fikir adamı yapmaya ve Türk milletinin ve yoldan çıkmamış Türk aydınlarının ona neler borçlu olduğunu anlatmaya kâfidir.

Ziya Gökalp Türkiye'de kültür milliyetçiliğinin kurucusudur. Onun bu vasfı, "millet" kavramını tarif ve izahına bağlıdır. Gökalp'e göre millet ne ırk, ne tarih, ne coğrafya, ne dil, ne din, ne kavim, ne de irade birliğine değil, kültür birliğine dayanan bir sosyal varlıktır. Bundan bugün için şu sonucu çıkarıyoruz ki, Türk milliyetçiliği, Türk milletine mensup olan bütün vatandaşları üniter Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin himayesi altında eşit vatandaşlar olarak görür. Binaenaleyh "Memleketimizde, vaktiyle dedeleri Arnavutluk'tan yahut Arabistan'dan gelmiş milletteşlarımız vardır. Bunları Türk terbiyesiyle büyümüş ve Türk mefkûresine çalışmayı itiyat etmiş görürsek, diğer milletteşlarımızdan hiç ayırmamalıyız. Yalnız saadet zamanında değil, felâket zamanında da bizden ayrılmayanları nasıl milliyetimizin dışında sayabiliriz? Hususiyile, bunlar arasında milletimize karşı fedakârlıklar yapmış, Türklüğe büyük hizmetler ifâ etmiş olanlar varsa, nasıl olur da bu fedakâr insanlara "Siz Türk değilsiniz" diyebiliriz? Gerçi atlarda şecere aramak lâzımdır; çünkü, bütün meziyetleri içgüdüye dayandığı ve bunlar irsî olduğu için, hayvanlarda ırkın büyük bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise, ırkın sosyal vasıflara hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir. Bunun aksi bir yol tutacak olursak, memleketimizdeki aydınların ve fikir savaşıçılarının birçoğunu fedâ etmek gerekecektir. Bu hâl doğru olmadığmdan, "Türküml" diyen her ferdi Türk tanımaktan, yalnız Türklüğe hıyaneti görülenler varsa cezalandırmaktan başka çâre yoktur." (age, s. 23.)

175 yıllık Türk fikir edebiyatını üç döneme ayırarak düşünürsek, önümüzdeki tablo şudur: Tanzimat, vatan ve hürriyet mistiği, ilk gerçek aydın tipi Namık Kemal ile büyük tarihçi, hukukçu ve muhafazakâr medeniyetçi Cevdet Paşa'yı;

Ziya Gökalp Türkiye'de kültür milliyetçiliğinin kurucusudur. Onun bu vasfı, "millet" kavramını tarif ve izahına bağlıdır. Gökalp'e göre millet ne ırk, ne tarih, ne coğrafya, ne dil, ne din, ne kavim, ne de irade birliğine değil, kültür birliğine dayanan bir sosyal varlıktır.

Gerçi atlarda şecere aramak lâzımdır; çünkü, bütün meziyetleri içgüdüye dayandığı ve bunlar irsî olduğu için, hayvanlarda ırkın büyük bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise, ırkın sosyal vasıflara hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir. Bunun aksi bir yol tutacak olursak, memleketimizdeki aydınların ve fikir savaşçılarının birçoğunu fedâ etmek gerekecektir. Bu hâl doğru olmadığından, “Türküm” diyen her ferdi Türk tanımaktan, yalnız Türklüğe hıyaneti görülenler varsa cezalandırmaktan başka çâre yoktur.”

II. Meşrutiyet, yarı mistik, milliyetçi mütefekkir Ziya Gökalp ile vatanseverliğini İslam idealiyle birleştirmiş Mehmet Akif’i; Cumhuriyet büyük ilim ve fikir adamı Mehmet Kaplan’ı yetiştirmiştir. Bu sıralamayı, onlar arasında ve başkalarıyla bir değer kıyaslamasına girişmeden yapıyorum. Namık Kemal ve Cevdet Paşa çökmeye yüz tutmuş, fakat yine de çağdaşlaşmanın eşiğinde bir imparatorluğun aydınlarıydı. Ziya Gökalp nihayet on yıl sonra yıkılacak bu imparatorluğun II. Meşrutiyet, Mütareke, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarının ve bir yıllık Türkiye Cumhuriyeti’nin (Gökalp’in ölümü 25 Ekim 1924’tür) fikir adamıydı. Mehmet Akif aynı yılları idrak etmiş, millî ve İslamî fikirlerin şairiydi. Mehmet Kaplan ise (1915-1986) Türkiye Cumhuriyeti’nin millîleşme ve demokratikleşme sancılarını ve II. Dünya Savaşı yıllarını yaşamış, iki ihtilâl görmüş bir ilim ve fikir adamıydı.

Hiçbir fikir adamı yoktur ki, kendini devrinden ve onun meselelerinden soyutlamış olsun. Aydının hayat ve cemiyet karşısındaki sorumluluğu en fazla fikir adamlarında görülür. Fakat bu mutlaka günlük meseleler veya politika ile ilgilenmek, sadece o ana ve duruma uygun düşünce ve tavırlar ortaya koymak demek değildir. Hakiki fikir adamı – Ziya Gökalp ve Mehmet Kaplan’da gördüğümüz gibi – ülkenin geçmişten gelen, “bugün” de devam eden ve geleceğe sarkan meselelerini bir ilim adamının soğukkanlı bakışı ve muhakemesi ile ele alan, tartışan, çözüm teklifleri getiren, serbest düşünmenin mahsulü olan fikirlere sahip ve bunları yaparken aktif politikanın dışında kalan aydın tipidir. (Aktif politikanın dışında

kalan, dedim. Cumhuriyet tarihimizde, dünya çapında ilim adamımız Ord. Prof. Fuat Köprülü’den günümüze kadar siyasete bulaşmış politikacı profesörlerimizin –bakan, hatta başbakan olsalar dahi– hâlleri ve âkıbetleri hakikaten ibret vericidir. Başka hiçbir demokratik ve hakiki üniversite ilminin mevcut olduğu ülkede, bizdeki kadar politikaya heves etmiş profesör yoktur. Profesörlere düşen ilmi ve hür düşüncüyü hor görerek bir siyasî partinin kalıbına girmek, onun liderine “arz-ı

ubudiyet" etmek değil, yüksek seviyede hür ve bağımsız bir fikir politikacılığı yapmaktır. Ben bu ilim ve fikir adamı tipinin kendi hayatımda ilk ve son örneğini Prof. Dr. Mehmet Kaplan'da gördüm.)

Mehmet Kaplan'ın 36 cilt kitabı ve henüz kitaplaşmamış daha yüzlerce makalesi iki sahaya aittir: ilim ve fikir... Her ikisinin ortak vasfı derin bir tahlil ve tefekkürün eseri olmasıdır. Türk edebiyatı araştırmalarına ve fikir konularına felsefeye has yüksek tefekkürü getiren Mehmet Kaplan'dır. O, bu sayede insan düşüncesinin eriştiği en yüksek tefekkür olan felsefe ile en hissî sanat olan edebiyatı birleştirmiştir. Felsefeye biraz aşına edebiyat meraklısı bir okuyucu bunu hemen fark eder. Çünkü felsefe hayata, insana, kültüre, hatta sosyal ve politik meselelere küllî (bütüncü) bir bakışla bakar. Bu bakış tarzını tek başına dil ve edebiyat veremez. Diyalektik düşünce ve spekülasyon (Ziya Gökalp bu Fransızca kelimeyi "Muâkale" olarak karşılamıştır) yalnız felsefede vardır. Felsefe münferit "vak'a"larla değil, umumî "vâkıa"larla ve onların arka planları, sebep-sonuç münasebetleriyle meşgul olur. Varılan sonuçlar "özel" değil, "genel"dir, yahut "genel"den "özel"e, "evrensel"den "ferdî" veya "millî" olana gidilir. Mehmet Kaplan'ın tefekkürü bu eksen etrafında gelişir.

Bu düşünüş ve bakış tarzı Mehmet Kaplan'ın fikir yazılarında geniş bir kültürle beslenmiş olarak kendini gösterir. Bu yazıların mühim bir kısmı "milliyetçilik" ve "Türk milliyetçiliği" ile ilgilidir. Onların ana fikri budur. Ancak bu ana fikir mutlaka milliyetçilik kavramının geçtiği yazılarda mevcut değildir. Türkiye'nin meseleleri, başka başlıklar altında ele alınmış da olsa, ana fikir budur. Bu meseleler Türk milliyetçiliği zaviyesinden görülmüştür. Mehmet Kaplan'ın fikir denemelerindeki pek çok değişik konu ve mesele bir fikir mıknaatısı gibi onları çeken milliyetçilik etrafında toplanmıştır. Bunu fark etmek için "Nesillerin Ruhu" nun, "Büyük Türkiye Rüyası"nın, "Kültür ve Dil" in "İçindekiler"ine bakmak kâfidir. Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir ki; Mehmet Kaplan'ın üslûp ve kompozisyon tarzı odur ki, başkalarının ancak sayfalarca işleyeceği bir konuyu, bir fikri, o, dört beş sayfa içinde

Mehmet Kaplan'ın 36 cilt kitabı ve henüz kitaplaşmamış daha yüzlerce makalesi iki sahaya aittir: ilim ve fikir... Her ikisinin ortak vasfı derin bir tahlil ve tefekkürün eseri olmasıdır. Türk edebiyatı araştırmalarına ve fikir konularına felsefeye has yüksek tefekkürü getiren Mehmet Kaplan'dır. O, bu sayede insan düşüncesinin eriştiği en yüksek tefekkür olan felsefe ile en hissî sanat olan edebiyatı birleştirmiştir.

Böyle olmakla beraber Ziya Gökalp imparatorluk yıkılırken Türk milletine, Türk aydınlarına, kendi zamanının ve sonraki Türk nesillerine ilk defa "Tarih içinde Türklüğü ve Türk kimliğini aramak" diyebileceğimiz bir millî varlık şuuru ve bir özgüven kazandırdı.

yoğunlaştırarak, söyleyeceği her şeyi söyler. Bunun içindir ki onun bilhassa fikir denemelerini cümleler üzerinde düşünerek okumak lâzımdır.

Bir başka husus şudur: Mehmet Kaplan'ın anladığı milliyetçiliğin siyasî ve ideolojik bir yanı yoktur. Gerçi bu meseleler de -Demokrasi, hürriyet, komünizm gibi- söz konusu edilmiştir. Fakat katı bir doktrin ve sisteme göre değil. Mehmet Kaplan'ın milliyetçilik anlayışı daima "günlük" ve "geçici" olmaya mahkûm siyaset ve ideolojilerin çok üstünde ebedî bir fikir ve değer olan "kültür milliyetçiliği"dir. Mehmet Kaplan bu mânâda Türk milliyetçiliğine derin bir muhteva kazandırmıştır.

Türk düşüncesinde kültür milliyetçiliğinin kurucusu Ziya Gökalp'tir. Fakat Gökalp "kavramsal" ve muayyen bir sisteme göre düşündüğü ve Türk kültürünün ve Türk milliyetçiliğinin meselelerini böyle bir bakış tarzıyla ele aldığı için, sisteminde, bilhassa bugüne göre anlaşılması zor boşluklar ve düzeltilecek noktalar vardır. Nitekim Yahya Kemal, Ahmet Hamdi

Tanpınar ve Mehmet Kaplan bunu yaptılar. Bunlardan yukarıda bahsettim. Çok önemli olduğu için bir daha tekrarlıyorum: Bugün de kendisine çok şeyler borçlu olduğumuz bu büyük fikir adamımız son bin yıllık tarihimizi ve tarihin içinde oluşmuş kültür ve medeniyetimizi, kültür değerlerimizi yok sayıyor, onları taklit, Arap, Fars, Bizans'tan ithal ve intihal kabul ediyor, millî saymıyordu. Türklerin uzun tarihleri boyunca meydana getirdikleri ve Türk müslümanlığı içinde vücut bulmuş en yüksek, en mükemmel, en muhteşem bir kültür ve medeniyeti taklit ve sahte kabul etmenin ne tarihî, ne felsefî, ne de ilmî bir izahı vardır. Üstelik Ziya Gökalp Türk-İslam felsefesini, Batı sosyolojisini ve filozoflarını bilen bir mütefekkindi. Ayrıca, işlenmemiş folklor demek olan halk kültürünü yüksek kültürün yerine koymak ve tarih görüşü gibi, Türk kültürünün kaynaklarını da İslamiyet öncesinde aramak tarih ve kültür bütünlüğünü ve sürekliliğini ortadan kaldırmak demektir. Böyle olmakla beraber Ziya Gökalp imparatorluk yıkılırken Türk milletine, Türk aydınlarına, kendi zamanının ve sonraki Türk nesillerine ilk defa "Tarih içinde Türklüğü ve Türk kimliğini aramak" diyebileceğimiz bir millî varlık şuuru ve bir özgüven kazandırdı. Buhran devirlerinde, bu şuur ve güvenin kazanılmasında çok önemli bir etken olan "Tarihî romantizm" in ne olduğunu önce Namık Kemal, sonra Ziya Gökalp öğretti. Hatırlayalım: Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür temellerinden biri de buydu.

İsim, şahsiyet ve eserleriyle devirlerini dolduran bu iki büyük insanımızdan sonra Mehmet Kaplan'ı daha iyi anlıyoruz. Türkiye'nin dünkü, bugünkü, hatta yarınki meselelerini ilminin objektifliği, kültürünün zenginliği ve felsefenin derin tefekkürüyle geniş bir perspektiften gören, hiçbir meselesini açıkta bırakmayan Prof. Dr. Mehmet Kaplan eserleriyle bugün de karşımızda duruyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu örnek aydın tipi, Tanzimat'tan itibaren Türkiye'nin çağdaşlaşmasına önce şu üçlü teşhisi koymuştu: 1) Millîleşme (İmparatorluktan millî devlete ve millete geçiş); 2) Demokratikleşme (Saltanat ve hilâfet rejiminden demokratik parlamenter cumhuriyet rejimine geçiş); 3) Sanayileşme (Toprağa bağlı orta-çağ tarım ve üretim şeklinden makineleşmeye ve fabrikalaşmaya geçiş). 175 yıllık Türk çağdaşlaşması, fikir ve edebiyat tarihimize de

yön veren bu üç istikamette cereyan etmiştir. Bu üç sahada her devir bir öncekini tamamlayarak bugünlere gelinmiştir. Fakat hiçbirisinde süreç tamamlanmamıştır. Mehmet Kaplan'ın "Büyük Türkiye Rüyası" bu üç cereyandan birini ötekine feda etmeden, aralarındaki dengeyi muhafaza ederek, her birinde yaratıcı hamlelerle millî ve medenî bir devlet ve millet olma hayalidir. Fakat bu hayal nasıl gerçekleşecektir? Önce şu sentezi kurarak:

"Güzel olan, Batı câmiasının temel kıymet ve müesseselerini içten benimserken millî varlığımıza sınıksız bağlı kalmamızdır. Esasen bizim için millî varlık ile istiklâl ve hürriyet aynı gerçeğin çeşitli cepheleridir." (*Büyük Türkiye Rüyası*, Türkiye Kültür Enstitüsü yay., İstanbul 1969, s.10)

Çünkü

"Milliyetçilik Türk milletinin, kendi varlık şuurunun tabîi bir tecellisidir. (...) Bir milletin kendi varlığını müdafaa etmesinden daha tabîi ne olabilir?" (ages. 10)

Mehmet Kaplan'ın burada bahsettiği milliyetçilik basma-kalıp avamî düşünceler, politik ve ideolojik heyecanlı sloganlarla sokağı coşturan, yahut saldırgan ve başka milletlere hükmetme gayesi güden bir milliyetçilik değildir. Bütün kurumlarıyla, tarihin içinde oluşmuş ve olgunlaşmış kültür değerleriyle, dışarıdan aldıklarını kendi millî potası içinde yoğurmuş, asla taklitçi ve ithalci olmayan, dışı karşı bağımsız ve kendi içinde hür bir milletin yaşanan bir realitesi ve her zaman sarılacağı bir idealidir. Mehmet Kaplan'ın bu fikri işlediği yıllarda Rus komünizmi ve demokrasiyi kendi tekelinde gören Avrupa emperyalizmi Türkiye'nin başından

"Güzel olan,
Batı câmiasının
temel kıymet ve
müesseselerini
içten benimserken
millî varlığımıza
sınıksız bağlı
kalmamızdır.
Esasen bizim
için millî varlık
ile istiklâl ve
hürriyet aynı
gerçeğin çeşitli
cepheleridir."

Mehmet Kaplan'ın burada bahsettiği milliyetçilik basma-kalıp avamî düşünceler, politik ve ideolojik heyecanlı sloganlarla sokağı coşturan, yahut saldırgan ve başka milletlere hükmetme gayesi güden bir milliyetçilik değildir. Bütün kurumlarıyla, tarihin içinde oluşmuş ve olgunlaşmış kültür değerleriyle, dışarıdan aldıklarını kendi millî potası içinde yoğurmuş, asla taklitçi ve ithalci olmayan, dışa karşı bağımsız ve kendi içinde hür bir milletin yaşanan bir realitesi ve her zaman sarılacağı bir idealidir.

eksik olmayan tehditlerdi. (Sovyetler Birliği'nin çökmüş olması emperyalist güçlerin Türkiye üzerindeki emellerini azaltmış değildir.)

Türk milliyetçiliğinin bir diğer vasfı "Gerici" değil, "İlerici", "Saldırgan" değil, "Barışçı" olmasıdır:

"Türk milliyetçiliği gerici değil, ilericidir. Milliyetçilik gayesi itibariyle ilericiliği şart koşar. Türkiye eskiyen istihsal tarzını ve eski müesseselerini süratle değiştiriyor. İlerlemenin başlıca vasıtaları ilim ve tekniktir. Akif gibi muhafazakâr sayılanlar bile bunu kavramışlardı." (age,s. 10)

Bu konuda ayrıca hiçbir yorum ve ilâveye gerek duymadan "*Nesillerin Ruhu*"nun "Önsöz"ünden, uzunluğuna rağmen, şu cümleleri zikrediyorum:

"Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi, tarihi ve sosyal şartlar bana milliyetçiliği kendisinden vaz geçilmez bir fikir, hatta iman olarak gösterdi. Bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonra, Rus Bolşevizminin Türkiye'yi tehdit etmesi bu inancı daha fazla kuvvetlendirdi. Cumhuriyetin başından beri, Türkiye'yeşekil veren ana fikirlerden biri milliyetçilik, ötekisi, parlamento ve hürriyet fikridir. Bunlar mahiyetleri icabı Rus Bolşevizmine ve bir diktatörlük rejimi olan Komünizme zıttırlar... "

"Benim anladığım Milliyetçiliğin şövenlik, taassup ve gericilikle hiçbir ilgisi yoktur. Kendi milletimi sevmem ve varlığını müdafaa etmem, başka milletleri hakir görmem için bir sebep değildir. Doğru olduğuna inanılan fikirlere bağlanma taassup olmadığı gibi. İlericiliğe gelince, memleketimin en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmasını dileyenlerden biriyim. Beni milliyetçi olduğum ve millî kıymetlere inandığım için "gerici" diye damgalayanlar çıkmıştır. Bunlar ya milliyetçiliği gericilikle bir tutan komünistler yahut

da yazılarımı dikkatle okumayan dalgın veya kötü niyetli kişilerdir...”

“Her fikir gibi milliyetçilik de, üzerinde tekrar tekrar, yeniden düşünülmezse basmakalıp hale gelebilir. Bir fikrin basmakalıp hale gelmesi ise onun ölümü demektir. Millî olan her şey bizi yeniden düşünmeye sevk etmelidir. Bunun için bir fikir, bir hadise, bir mısra bir kelime kâfidir. Unutmayalım ki, edebî hakikatler bile, biz onları düşündüğümüz müddetçe vardılar. Milliyetçilik, onu yaşarsak ve her an yeni bir şekilde ifade edebilirsek bizi besleyen asıl ana fikir ve büyük kaynak olur.”

(Bu cümleler bana aziz hocam Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın son derecede haksızca maruz bırakıldığı, hakikatte ise o yıllar Türkiye'sinde ilericiliğin nasıl bir safсата, bir fikir sefaleti olduğunu gösteren iki olayı hatırlattı. Birincisi, 1955 yılındaki 4. Pedagoji Kongresi'nde sunduğu “Edebiyat ve Terbiye” adlı tebliği ve “Osmanlıca-Türkçe-Öztürkçe” adlı makalesinin zamâne ilericileri ve Atatürkçüler arasında kopardığı kıyametti. Mehmet Kaplan bunlarda kültürümüzün eski kaynaklarını bilmenin lüzumundan bahsediyor ve bizim kültür dilimiz olan Osmanlıcanın liselerimize bir ders olarak konmasını teklif ediyordu. İkincisi, 1958 yılında Anadolu'ya hizmet için gittiği Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde olanlardır. Hocamız Erzurum'un sert kışında bere giydiği için bu, irtica'nın hortlatılmasıydı, bere gericiliğin “simge”siydi. Ben o sıralarda Erzurum lisesinde genç bir edebiyat öğretmeniydim. Bu ideolojik skandalı yakından takip etmişim. Ve bir ders çıkarmışım: Fikirden, tefekkürden, kültürden, ilim ve irfandan zerrece nasipleri olmayanların ilericilik, laiklik ve Atatürkçülük namına -ve şüphesiz aleyhine-fikir ve şahsiyet olarak hakikî değerlerimizi nasıl baltaladıklarının dersini... Fransız İhtilâli sırasında idam edilen Madam Roland'ın Paris'teki heykelinin kaidesinde şu yazılıdır: “Ey hürriyet!

“Benim anladığım Milliyetçiliğin şovenlik, taassup ve gericilikle hiçbir ilgisi yoktur. Kendi milletimi sevmem ve varlığını müdafaa etmem, başka milletleri hakir görmem için bir sebep değildir. Doğru olduğuna inanılan fikirlere bağlanma taassup olmadığı gibi. İlericiliğe gelince, memleketimin en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmasını dileyenlerden biriyim. Beni milliyetçi olduğum ve millî kıymetlere inandığım için “gerici” diye damgalayanlar çıkmıştır. Bunlar ya milliyetçiliği gericilikle bir tutan komünistler yahut da yazılarımı dikkatle okumayan dalgın veya kötü niyetli kişilerdir...”

"Millet" deyince,
aynı topraklar
üzerinde, aynı
tarihî kaderi
yaşayan ve aynı
kültürü haiz insan
topluluğunu
anlıyoruz

Senin adına ne cinayetler işleniyor." Keza Avrupalı'ya göre kültürde Eski-Yeni, İlerilik-Gerilik yoktur. En çağdaş milletler en muhafazakâr olanlardır. Ne çağdaşlık muhafazakârlığa, ne de muhafazakârlık çağdaşlığa mânidir. Çünkü Avrupalı'nın çağdaşlıktan anladığı, mevcudu muhafaza ederek ona yenilerini ilâve etmektir. Buna dair tek bir örnek vereceğim: Sorbonne Üniversitesi profesörlerinden AndréSiegfried "La CivilisationEuropéenne -Avrupa Medeniyeti" adlı eserinde, modern Avrupa medeniyetinin üç temelden yükseldiğini söyler: 1- Eski Yunan'dan gelen tenkit fikri ve matematik zekâ; 2- Roma'dan

gelen hukuk anlayışı; 3- Hristiyanlık'tan gelen "charité" duygusu, yani sevgi, şefkat, merhamet, yardımseverlik gibi insanî hasletler... Bizim ilericilerin kafasına göre, bu köklerine sıkı sıkıya bağlı olan Avrupalı'dan daha mürteci, daha gerici, daha çağdışı ve medeniyet yobazı tasavvur edilebilir mi?

Hakkın ve hakikatin o şaşmaz tecellisine bakmalı ki, 27 Mayıs 1960 ihtilâlinden sonra AtatürkçüMilli Birlik Komitesi üniversitelerde yaptığı 147'ler tasfiyesine, malum kafalarca beklenenin aksine, Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ı dahil etmemişti. Bu kadar da değil. 27 Mayısçılardan çok daha Atatürkçü olan 12 Eylül'ün lider ve paşaları, gün gelmiş, kendi kurdukları "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu"na Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ı aslî üye yapmışlardı. Mehmet Kaplan'a vaktiyle o yaftaları reva görenlerin bugün bir teki bile hatırlanmazken, Mehmet Kaplan hatırası, tekrar tekrar basılan eserleri ve fikirleriyle hâlâ aramızda yaşıyor.

Yukarıda Mehmet Kaplan'ın Türk milliyetçiliğine derin bir muhteva kazandırdığını söyledim. Bu hükmü boşlukta bırakmamak için bu muhtevanın unsurlarını kısaca görmek lâzımdır. Bu unsurlar aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve Türk milletinin yaşamak ve ilerlemek için muhtaç olduğu sosyal dinamiklerdir. Sıralayalım: Coğrafya - tarih - kültür - demokrasi - ilim ve teknik - eğitim.

Mehmet Kaplan'ın "müsbet milliyetçilik", "realist milliyetçilik" dediği hakiki Türk milliyetçiliği, her şeyden önce üzerinde yaşadığımız ve 1071'den beri anavatan yaptığımız, son olarak "Misak-ı Milli" ile siyasî sınırları çizilmiş bugünkü coğrafyamızı esas alır:

"Millet" deyince, aynı topraklar üzerinde, aynı tarihî kaderi yaşayan ve aynı kültürü haiz insan topluluğunu anlıyoruz.Bu tarife giren "toprak" unsuru, şüphesiz, bir milletin hayatında en mühim âmili teşkil eder. Zira bir milletin iktisadî, içtimaî, hatta uzvî ve ruhî hayatı, her şeyden önce yaşadığı coğrafi şartlara bağlıdır. (*Nesillerin Ruhu*, Hareket Yay., 2. b., İstanbul, 1970,s.51)

Milletlerin karakterleri bile, büyük ölçüde, vatan tabiatının ve ikliminin eseridir. Bu vâkıa ilmî olarak tesbit edilmiştir. Ayrıca tabiat ve iklim farklılıkları dolayısıyladır ki, her milletin tarihî coğrafyası gibi “sosyal ve beşerî” coğrafyası da birbirine benzemez. Bu gerçeği kabul eden Türk milliyetçiliği, hiçbir siyasî ve ideolojik hırsa kapılmadan anavatan coğrafyasını ne genişletmek, ne de daraltmak hevesindedir. Böyle düşünenler hayalci ve tehlikeli ütöplastlerdir.

Bugünkü Türk milliyetçiliğinin ana unsurlarından olan tarih, coğrafyanın darlığına mukabil nâmütenâhi genişliktedir. Orta-Asya dağlarından ve bozkırlarından Orta-Avrupa’ya kadar 7000 yıllık bir tarihtir bu. Ancak sürekli ve yerleşik kültür ve medeniyete bağlı olarak 1071 Malazgirt zaferinden itibaren sabit bir coğrafya üzerinde yaşanan 1000 yıllık tarihimiz bize bugünü hazırlamıştır. Selçuklu, Anadolu Beylikleri, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti bu tarihin merhalelerini teşkil eder. Bu ruh ve beden gibidir. Ruh daima Türk kalmıştır, beden Selçuklu’dur, Osmanlı’dır, Cumhuriyet Türkiyesi’dir.

Vaktiyle komünistlerin, sonra ve hâlâ beynelmilecilerin, insaniyetçilerin, dünyacıların, kozmopolitlerin, Türk oldukları şüphelilerin ileri sürdükleri bir iddia vardır: Anadolu halkının karışık olduğu... İşte Mehmet Kaplan’ın buna cevabı:

“Oğuz Türkleri bu coğrafya içinde dokuz asır yaşadıkları binbir macera ile hususî karakteri haiz ayrı bir varlık vücuda getirmişlerdir ki, bugünkü Türk milleti işte bu oluşun neticesidir.”

“Oğuz Türkleri yeni milliyetçiliğin ayrı bir uzviyetini teşkil eder. Bazıları Anadolu halkının irkenkarışık olduğunu söylerler. Şüphesiz her millet gibi Anadolu Türkleri de yerli, yabancı bazı kavimlerle karışmışlardır. Fakat bu karışma hiçbir zaman asıl hamuru bozacak mahiyette olmamıştır. Esasen Osmanlı İmparatorluğu’nun sonradan

"Oğuz Türkleri bu coğrafya içinde dokuz asır yaşadıkları binbir macera ile hususî karakteri haiz ayrı bir varlık vücuda getirmişlerdir ki, bugünkü Türk milleti işte bu oluşun neticesidir."

"Oğuz Türkleri yeni milliyetçiliğin ayrı bir uzviyetini teşkil eder. Bazıları Anadolu halkının irkenkarışık olduğunu söylerler. Şüphesiz her millet gibi Anadolu Türkleri de yerli, yabancı bazı kavimlerle karışmışlardır. Fakat bu karışma hiçbir zaman asıl hamuru bozacak mahiyette olmamıştır. Esasen Osmanlı İmparatorluğu'nun sonradan kendi aleyhine dönen müsamahalı reâyâ siyaseti geniş bir karışmanın önüne geçmiştir. Hükümdar sülâlesinin karışması ise milletin karışması demek değildir."

Tarihimiz ve tarih şuuru bize bütün bunları öğretir. Mehmet Kaplan tarihi "vak'alar tarihi" olarak değil, Türk millî eğitiminin de esaslarından biri olması lâzım gelen bir şuur ve kültür değeri olarak kabul eder. Onun bu noktada ısrarla ileri sürdüğü "Tarihî perspektif" fikri bize başlangıçtan bugüne kadar bütün tarihimizi gösterir. Tarih kopmaz, parçalanmaz, kesintisiz bir akıştır. Bu başdöndürücü akış içinde milletler "bugün"ü daha iyi anlar ve "gelecek"e daha emin adımlarla yürür.

kendi aleyhine dönen müsamahalı reâyâ siyaseti geniş bir karışmanın önüne geçmiştir. Hükümdar sülâlesinin karışması ise milletin karışması demek değildir." (age, s.38)

Türkler tarihlerinin hiçbir döneminde ırkçı olmamıştır. Irka, üstün ırka, hakim olduğu kavimler üzerinde tahakküme dayanan, sömüren bir emperyalizme Türk milletinin hiçbir nisbeti yoktur. Türk milleti kendi sınırları içinde yaşayan Türk, gayriTürk; Müslim, gayriMüslim unsurlara karşı daima müsamahalı davranmıştır. Çünkü onun "İnsanî vatanperverlik"i (Hilmi Ziya Ülken), İslam inancının ve Türk olmanın hasletidaima bunu gerektirmiştir. Bu vâkıa dün de böyleydi, bugün de böyledir. Gerçi Türk milleti yüzyıllar içinde, dünya tarihini de değiştirerek, talihini ve tarihini tek başına yapmıştır. Tanzimat "millet-i hâkime" inancını yıkmıştı. Fakat II. Meşrutiyet'le uyanan Türk milliyetçiliği, arkasından Milli Mücadele ve sonunda Türkiye Cumhuriyeti Türk milletini, birleştirici ve bütünleştirici bir kuvvet olarak yeniden millî varlığına kavuşturdu. Milliyetçiliğin "Millî varlık şuurunun tecellisi" olması bu demektir. Zaman (tarih) ve mekân (coğrafya) tanımayan hiçbir ideoloji ve fikir cereyanı Türk milliyetçiliğine dâhil edilemez. Meselâ, günümüzde ne dünya Türklüğünün siyaseten birleştirilmesi, ne de Osmanlı'nın, fikren de olsa, ihyâ edilmesi düşünülemez. Bu "anakronizm"dir, tarihe aykırılıktır, tarih ve coğrafya donkişotluğudur. Geçmiş tarihimizle övüneceğiz, ondan dersler çıkaracağız, fakat "Bugün"de yaşadığımızı, bugünün Türkiye ve dünya şartlarının çok başka olduğunu da unutmayacağız. Hayal kurmak güzeldir, hayallerin mahpusu olmamak şartıyla...

Tarihimiz ve tarih şuuru bize bütün bunları öğretir. Mehmet Kaplan tarihi "vak'alar tarihi" olarak değil, Türk millî eğitiminin de esaslarından biri olması lâzım gelen bir şuur ve kültür değeri olarak kabul eder. Onun bu noktada ısrarla ileri

sürdüğü “Tarihî perspektif” fikri bize başlangıçtan bugüne kadar bütün tarihimizi gösterir. Tarih kopmaz, parçalanmaz, kesintisiz bir akıştır. Bu başdöndürücü akış içinde milletler “bugün”ü daha iyi anlar ve “gelecek”e daha emin adımlarla yürür. Bundan dolayıdır ki, tarih şuurunun boyutlarını en eskiden bugüne kadar geniş bir perspektif içinde görmek lâzımdır. Ayrıca bir milleti ayakta tutan bütün kültür değerleri tarih içinde oluşur ve gelişir. Mehmet Kaplan’a göre bugünün milliyetçiliği, aynı zamanda ve bilhassa “Kültür milliyetçiliği”dir. Tarih ve coğrafyayı da içine alan bütün millî kültür değerlerinin vücuda getirdiği bir sentez, bir terkip... Gerçi kültür milliyetçiliğinin kurucusu Ziya Gökalp’tir. Ancak Cumhuriyet döneminde daha kapsamlı bir muhteva kazandırarak ve Gökalp’ın bazı fikirlerini tashih ederek Türk milliyetçiliğini tam bir senteze kavuşturan fikir adamı Mehmet Kaplan’dır. “Sentez” dedim. Ziya Gökalp’ın fikirleri bir defa için kurulmuş sabit ve muayyen bir sistem teşkil eder. Hâlbuki modern felsefe sistemi kabul etmez. Hatta fikri dondurduğu için düşünce yıkımı kabul eder. İdeolojilerde de görüldüğü gibi, her sistem bir defa için teşekkül etmiştir, terkibine girmeyen unsurları kabul etmez, mutlak, dogmatiktir, değiştirilemez, yenilenemez, hatta tartışılmaz. Komünist ve Nazi ideolojilerinde görüldüğü üzere, ideolojiler “imal edilmiş hazır fikir kalıpları”ndan, “her şeyi önceden izah eden fikir sistemleri”nden (Mehmet Kaplan) ibarettir. Bu ise düşüncenin ölmesi demektir. Ve insanı insan yapan en önemli vasfın, düşünme melekesinin yok edilmesidir. Bu bakımdan Mehmet Kaplan’a göre, milliyetçilik ideolojik bir sistem değil, pek çok unsuru terkibine alan dinamik bir sentezdir, “yaşayan ve değişen bir duyuş ve görüş tarzı”dır. (*Büyük Türkiye Rüyası*, s. 84.), (Ahmet Hamdi Tanpınar’ın cümlesini tekrarlayarak söyleyelim) “devam ederek değişen, değişerek devam eden” bir değerler bütünüdür.

Mehmet Kaplan’a göre Avrupa’dan alınacak iki büyük ders demokrasi ile ilim ve tekniktir. Çağdaş medeniyetin bu iki değeri hem millî varlığın vazgeçilmez şartıdır, hem de medenî dünya ile bütünleşmenin tek yoludur. Kendi içine kapanmış, demokrasinin bütün icaplarını yerine getirmemiş, modern ilim ve tekniğin hem alıcısı, hem de vericisi olamamış bir Türkiye’nin çağdaş dünyada yeri yoktur ve bu liyakatsizlik en büyük tehlikedir. 1876 Birinci Meşrutiyeti’nden itibaren, düşe kalsa da olsa, girişilen demokrasi tecrübeleri, 68 yıldır Türk milletinin önünde tek bir seçenek bırakmıştır: Gerçekten demokratik parlamenter Türkiye Cumhuriyeti...

Ne Cumhuriyet'le hesaplaşma dalâleti, ne yeni bir Cumhuriyet safsatası, ne geçmiş tarihimizin rüyasını gören anakronik (tarihe aykırı) zihniyetler ve ne de halkların kardeşliği, demokratik hak ve özgürlükler bahanesiyle üniter devlete ve millî birliğe kasteden düşmanlıklar Türkiye Cumhuriyeti'nin ve onun kuruluş felsefesi olan Türk milliyetçiliğinin seçenekleri olamaz.

Nelerdir bunlar? Türk dili, İslamiyet, Türk tarihi, Türk coğrafyası, yeraltı ve yerüstü servet hazineleri ve tabii güzellikleriyle işlenmiş vatan tabiatı, Türk edebiyatı, Türk mûsikîsi, Türk mimarîsi, öteki plastik ve tezyinî sanatları, millî tarihin ve coğrafyanın tabiata aksetmiş çehreleri olan Türk şehirleri, Türk milletinin tarihine ve kültürüne hizmet etmiş şahsiyetler, nihayet çağdaş Türk kültürü ve medeniyeti...

Bu son değer öteki kültür değerlerimizden daha az hayatî değildir. Çünkü Türk milletinin 200 yıllık bir çağdaşlaşma macerası vardır ve bu macera bitmemiş, daha da yığılmış meseleleriyle sarka sarka bugüne gelmiştir. Tanzimat'tan itibaren Avrupa medeniyetini örnek alan yeni bir kültür ve medeniyet kurmak demek olan Türk çağdaşlaşması, Türk tarihinde son iki yüz yılın en mühim vakiasıdır. Çünkü hür ve müstakil yaşamak isteyen bir millet, çağının medeniyetine mutlaka uymak, hatta yaratıcı hamlelerle ona katılmak zorundadır. "Biz bize yeteriz; bizim medeniyetimiz bize yeter; biz ki Altaylar'dan gelip Viyana kapılarına dayanmış bir milletiz. Avrupa'dan alacağımız hiçbir şey yoktur." narsisizmi, Türk milletinin bugününü de yok edecek bir ölüm fermanının mührüdür. Türk milliyetçiliği bu zihniyeti mutlaka yıkmak zorundadır, asıl gericilik de budur. Alman felsefesinden gelen iki kavramı kullanarak diyeceğim ki, müspet Türk milliyetçiliği "Volkgeist – Millî ruh" ve "Zeitgeist – Çağ ruhu"nu, birini ötekine tercih ve feda etmeden, bir arada yaşamak ve yaşatmak mecburiyetindedir. Bu iki ruhun birleşmesi Türk milleti için yeni bir yaratıcı kudret kaynağı ve Türk'e has çağdaş bir kültür ve medeniyet sentezi olacaktır. Türk milleti iki yüz yıldır bu sentezin peşindedir. Ziya Gökalp bunu çok iyi görmüştü. Mehmet Kaplan'ın da

ısrarla üzerinde durduğu nokta budur. Fakat bunu gerçekleştirirken unutulmaması gereken tarihî bir hakikat vardır: "Siyaset Avrupası" ile 26 Ağustos 1071 akşamüzeri başlayan, 1000 yıldır ve hâlâ devam eden tarihin en büyük hesaplaşmasında, Avrupa'nın Türk-İslam âlemi üzerindeki emelleri her zaman bilinmeli, fakat "Kültür ve Medeniyet Avrupası" bize daima bir örnek ve ders olmalıdır. Böyle yapılmadığı

takdirde Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk milleti bugün “ümme-i merhûme” (Mehmet Akif) haline gelmiş olan İslam ülkelerinden daha feci bir duruma düşecektir.

Mehmet Kaplan’a göre Avrupa’dan alınacak iki büyük ders demokrasi ile ilim ve tekniktir. Çağdaş medeniyetin bu iki değeri hem millî varlığın vazgeçilmez şartıdır, hem de medenî dünya ile bütünleşmenin tek yoludur. Kendi içine kapanmış, demokrasinin bütün icaplarını yerine getirmemiş, modern ilim ve tekniğin hem alıcısı, hem de vericisi olamamış bir Türkiye’nin çağdaş dünyada yeri yoktur ve bu liyakatsızlık en büyük tehlikedir. 1876 Birinci Meşrutiyeti’nden itibaren, düşe kalka da olsa, girilen demokrasi tecrübeleri, 68 yıldır Türk milletinin önünde tek bir seçenek bırakmıştır: Gerçekten demokratik parlamenter Türkiye Cumhuriyeti... Bu rejimin bugünün ve yarının dünyasında Türk milletinin son şansı olduğu bilinmelidir. Ne Cumhuriyet’le hesaplaşma dalâleti, ne yeni bir Cumhuriyet safsatası, ne geçmiş tarihimizin rüyasını gören anakronik (tarihe aykırı) zihniyetler ve ne de halkların kardeşliği, demokratik hak ve özgürlükler bahanesiyle üniter devlete ve millî birliğe kasteden düşmanlıklar Türkiye Cumhuriyeti’nin ve onun kuruluş felsefesi olan Türk milliyetçiliğinin seçenekleri olamaz. Bunlar, Türkiye Cumhuriyeti gibi Türk milliyetçiliğine de kurulmuş tuzaklardır. Türk milliyetçiliği geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da bu tuzaklara düşmeyecektir. Çünkü Türk milliyetçiliğinin Türk tarihinden öğrendiği şaşmaz bir hakikat vardır: Türk milleti, buhrana düştüğü her defasında, mutlaka kendisini kurtaran şartları yaratmış, liderini, kadrolarını ve devletini yeniden bulmuştur. Sadece Osmanlı’ya bakılsın. Çöküşü ve yıkılışı bile iki yüz yıl sürmüş Osmanlı-Türk İmparatorluğu’nu Türk milleti kurmuş ve altı yüz yıl yaşatmıştır. Sonra Atatürk’ün dehası, Türk İstiklâl Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti... Bu itibarla bütün çalkantılarına rağmen Batılı bir demokrasi hedefine yürüyen Türkiye hazırlopçu ve ithalci bir zihniyetle değil, millî malı olan bir ilim ve teknikle çağdaş medenî milletler safında yer alacaktır. Halbuki gündemini sadece politika ve ekonominin işgal ettiği bir Türkiye’de bu mümkün değildir. Çünkü ne demokrasiyi, ne de ilim ve tekniği halk yapamaz; yapacak olanlar aydınlar ve ilim adamlarıdır. Devlet icra eder, kontrol eder, “hakem” ve “nâzım” rolü oynar. Kurumların “organizasyon”unu ve kurumlar arası “koordinasyon”u devlet sağlar. Bu bakımdan bilhassa aydınlar, Avrupalıların “entelektüel” dedikleri,

Demokrasilerde siyasî iktidarlar yoldan çıkabilir, halk yolunu şaşırabilir. İşte o zaman ve bilhassa buhran dönemlerinde, aydınlara düşen görev ve sorumluluk başka hiçbir sosyal sınıf veya zümrenin kaldıramayacağı kadar ağırdır. Çünkü bir milletin tarihe ve gelecek nesillere karşı hesabını halk değil, aydınlar verir.

Mehmet Akif'in bu kelimenin karşılığı olarak kullandığı "erbab-ı tefekkür", bir cemiyette ayrı bir sosyal kategori teşkil eder. Onlar düşünen zekâlardır, önce kendine karşı hür olan, fikirleri ve millet meselelerini hiçbir politik, ideolojik ve ekonomik menfaat gütmeyen ele alan, yeniden ve daima ele alan, onları yüksek düzeyde tartışan, serbest düşünceli şahsiyetlerdir ve tam şahsiyetlerdir. İktidarın gücüne bile mukavemet edecekken gücün iktidarına boyun eğenler değildir. İktidarın gücü, hukukun üstünlüğüne saygılı devlet otoritesinin her alanda tesis edilmesi; gücün iktidarı ise iktidar gücünün belli ellere geçerek kullanılması demektir. Bilelim ki, demokrasi buhranının olduğu yerde bir aydınlar buhranı, hatta aydınların ihaneti vardır. (Aydınlar sosyolojisinin başlıca konularından biri de budur.) Birincisi "Avrupa demokrasisi"nin, ikincisi ise "Şark demokrasisi"nin ayırt edici vasfıdır. Demokrasilerde siyasî iktidarlar yoldan çıkabilir, halk yolunu şaşırabilir. İşte o zaman ve bilhassa buhran dönemlerinde, aydınlara düşen görev ve sorumluluk başka hiçbir sosyal sınıf veya zümrenin kaldıramayacağı kadar ağırdır. Çünkü bir milletin tarihe ve gelecek nesillere karşı hesabını halk değil, aydınlar verir. (Mehmet Kaplan'ın "*Büyük Türkiye Rüyası*"ndaki "*Aydın Kimdir?*" makalesi ve demokrasi ile ilgili yazıları okunsun.)

Tevfik Fikret'in bir mısrası vardır:

Yükselmeyen düşer, ya terakkî, ya inhitat!

Mehmet Kaplan'ın anladığı Türk milliyetçiliğinin bir yönü de budur. Türkiye için yükselmenin, hedeflerine varmanın dinamiklerinden biri, Avrupa ilim ve tekniğinin baş döndürücü gelişmeleriyle beraber, fikirde, sanatta, felsefede, Avrupa'nın teori, metot ve doktrinlerinden azamî ölçüde faydalanmaktır. Çünkü Türk milliyetçiliği bir millî duruş olduğu kadar kendi içine kapalı olmayan, dışa açık bir fikir cereyanıdır.

Türk milliyetçiliğinin bir başka meselesi köy ve köylü meselesidir. Toprak insanı olan köylünün gittikçe gelişen ve sanayileşen Türkiye'de yeni şartları ne olacaktır? Mehmet Kaplan'ın bu konudaki düşünceleri çok kısa olarak şudur:

Bu meselenin çözümü maddî ve manevî vasıtaları bir arada kullanmakla mümkündür. Fakat önce köylerin köy monografileri şeklinde sosyolojik olarak araştırılması, bölgeler-arası farklılıklara göre planlamalar yapılması lâzımdır. Sonra: şehirler-arası yollar gibi köyler-arası ve köylerden şehirlere yollar; makineleşmiş tarım ve sanayinin köylere de taşınması; köy çocuklarını tarladan ve ormandan kurtaracak, onları ilerde şehir mesleklerine hazırlayacak, onların ruh ve zekâlarını bu yönde işleyecek ideal sahibi öğretmenlerin köylere gönderilmesi (Öğretmenler buna göre hazırlanacaktır.); köylünün taassup, batıl ve hurafeden arınmış din hayatını tanzim eden köy imamlarının yetiştirilmesi... Köylerimizin ziraî, teknik, ekonomik ve manevî kalkınması ancak bu tedbirlerle mümkündür ve köylümüzün içekapanık, durgun ve yalnız bırakılmış hayatı yine ancak bu şekilde maddî ve manevî standartlara yükseltilebilir. İşçi meselesi gibi bu meseleyi de vaktiyle sol

ve komünizm ele aldı diye onlar yok farz edilemez. Milliyetçiliğin ona zıt, hatta düşman cereyanlardan da öğrenecekleri vardır.

Türkiye'nin Tanzimat'tan beri bir türlü çözümlenemeyen, hiçbir zaman istikrar bulmayan iki temel meselesi siyasî rejim ve eğitimidir. Bununla beraber birincisi, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'yle, önünde daha uzun yollar ve zamanlar olmasına rağmen, dönüşsüz bir yola girmiştir. Fakat tam demokrasinin gerçekleşmesi de doğrudan eğitime bağlıdır. Sadece öğretim değil, çağın medenî terbiyesi verilmemiş bir toplum kalkınamaz ve demokratik olamaz. Bunun aksi, başındaki kösmenin peşinden gitmeyi öğreten "sürü âdâbı" dır. O hâlde laik ve demokratik, çağdaş ilim zihniyetine ve Türk milletinin kültür değerlerine dayanan bir eğitim... İstanbul Üniversitesi'nin o büyük hocası Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın yarım yüzyıla yaklaşan hocalığında yaptığı budur ve kültür milliyetçiliğinin eğitim esaslarından anladığı da budur. O, fikir denemelerinde, bu anlayışın bir yığın ayrıntısını sağlam düşüncelerle ortaya koymuştur. Bir soru cümlesiyle bu düşünceleri özetleyeyim: Kendi milletinin kültür değerleri içinde yetişmemiş, geçmişi üzerinde şuurlanmamış, bugünü üzerinde düşünmeyen ve geleceğin rüyasını görmeyen nesiller mazinin mirasına, "hal-i hazır"ın meselelerine sahip çıkabilir ve istikbalin görev ve sorumluluğunu idrak edebilir mi?

Nihayet şu husus: Bütün bunları çocuklarımıza kim kazandıracaktır? Elbette ki öğretmen... Fakat nasıl bir öğretmen tipi?

"Okullarda öğretilen, dinletilen ve gösterilen her şey, insanlık ve cemiyet tarafından hiç şüphe edilmeden doğru, iyi ve güzel kabul edilen cinsten olmalıdır. Öğrenci, ilkin kendisini insanlığa ve cemiyete bağlayan temel hakikatleri ve değerleri öğrenmelidir. Gazeteci ve siyasilere çirkin, ihtiraslı, binbir münakaşaya elverişli, çürük, şüpheli, henüz herkesin müşterek malı haline gelmemiş fikir ve inançları çocuğu iyi insan ve iyi vatandaş olmaktan uzaklaştırır.

Öğrenci ancak okulda sağlam temel hakikat ve değerleri benimsedikten sonradır ki sosyal hayatın karmakarışık yollarında gideceği istikameti bizzat bulabilir. Okula siyaset sokmak, adaleti siyasete âlet etmekten daha ağır bir suçtur.

"Okullarda öğretilen, dinletilen ve gösterilen her şey, insanlık ve cemiyet tarafından hiç şüphe edilmeden doğru, iyi ve güzel kabul edilen cinsten olmalıdır. Öğrenci, ilkin kendisini insanlığa ve cemiyete bağlayan temel hakikatleri ve değerleri öğrenmelidir.

Öğretmen ebedî hakikat ve değerlerin temsilcisidir. O, bu fonksiyonunu yerine getirdiği nisbette insanlığa ve kendi cemiyetine faydalı olur."

Milliyetçiliğe düşman cereyanlar Türkiye Cumhuriyeti'ni temellerinden yıkmayı hedefliyordu. Bu yıllarda, Türk milliyetçiliğine yeni ve çağdaş bir muhteva kazandırmak, onu sağlam bir fikir mîmarisi hâlinde yeniden inşa etmek lâzımdı. Prof. Dr. Mehmet Kaplan büyük bir ilim ve fikir adamı olarak bunu yaptı.

Öğretmen ebedî hakikat ve değerlerin temsilcisidir. O, bu fonksiyonunu yerine getirdiği nisbette insanlığa ve kendi cemiyetine faydalı olur." (age, s.163)

Öğretmen aynı zamanda kalbe, ruha ve muhayyileye de hitap eden bir insan olmalıdır. Zira insanoğlu bilgi ve fikirden önce duygu ve hayale mağluptur. Bu demektir ki öğretmen yarı sanatkâr olacaktır. Zira sanatın ikna ve telkin gücü bilgiden de, fikirden de kuvvetlidir. Bu konuda ise edebiyat, ve bilhassa edebiyat, tarih ve felsefe öğretmenlerine büyük iş düşmektedir. Evet, felsefe. Çünkü öğretmenin bir görevi de öğrenciyi düşünmeyi, düşünce yoluyla hakikate varmayı öğretmektir: Filozof Alain (lise öğretmenliği de yapmıştır.) her ders yılı başında tahtaya şu cümleyi yazarmış: "Hakikati, daima hakikati arayınız. Hakikate varan en uzun yolu tercih ediniz." Çünkü düşünmek, tefekkür etmek de bir çeşit zihin macerasıdır. Hindistan'a gitmek için yola çıkan Kristof Kolomb devam ede ede Amerika'yı keşfetmiştir: Mehmet Kaplan'ın düşünce metodu da budur. Fikirleri tekrar tekrar yoklamak, defalarca üzerlerinde düşünmek, her defasında önceden bilinmeyen yeni hakikatleri keşfetmek... Mehmet Kaplan'a göre fikirler bizi vâkıalara ve hakikatlere götüren vasıtalaradır.

Ziya Gökalp çökmek üzere olan bir imparatorluğun aydınıydı. Mehmet Kaplan millî bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınıdır. İmparatorluğun son ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkçülük gerekliydi. Çünkü dünya Türk milletine düşmandı. Fakat Türkiye Cumhuriyeti, yıllar içinde, imparatorluğunkinden çok değişik meseleler, tehditler ve tehlikelerle karşılaşmıştı. Milliyetçiliğe düşman cereyanlar Türkiye Cumhuriyeti'ni temellerinden yıkmayı hedefliyordu. Bu yıllarda, Türk milliyetçiliğine yeni ve çağdaş bir muhteva kazandırmak, onu sağlam bir fikir mîmarisi hâlinde yeniden inşa etmek lâzımdı. Prof. Dr. Mehmet Kaplan büyük bir ilim ve fikir adamı olarak bunu yaptı.